

HISTORIE ČESKÉ NEUROLOGIE V DATECH DO ROKU 1945

MUDr. Svatopluk Káš, CSc.

Neurolog, Praha

Dějiny české neurologie musíme napřed uvést do časového kontextu s dějinami neurologie světové.

Některé zmínky o nervových chorobách jsou již ve spisech Hippokrata, Galéna, Celsia či Avicenny, první přesnější popis jednotlivých nervových onemocnění mám však až z doby pozdější. Např. v roce 1676 popsal anglický lékař Thomas Sydenham choreu minor, v r. 1768 jeho krajan Robert Whytt baziální meningitidu, v r. 1805 švýcarský lékař Gaspard Vieusseux hnisavou meningitidu a v r. 1817 James Parkinson obrnu třaslavou, která nese jméno po něm.

Skutečný počátek neurologie můžeme pozorovat však až v druhé polovině 19. století.

Neurologií (dříve se říkalo neuropatologií) se začali zabývat hlavně internisté a to zvláště ve Francii a anglosaských zemích, nebo psychiatři, a to hlavně v carském Rusku, či v Německu, kde neurologové pocházeli z řad psychiatrů či internistů.

V Anglii to byl především John Hughlings Jackson (1834–1911), který řídil první samostatné neurologické oddělení ve světě. Byla to National Hospital for Nervous Diseases, for Epileptics and Paralysis na Queen Square v Londýně. To bylo založeno již v r. 1860. Jiní britští průkopníci oboru byli William Richard Gowers (1845–1915) a Charles Scott Sherrington (1857–1952).

Ve Francii vznikala v té době vynikající škola na Salpétriéře v Paříži (založená 1869). Zde pracoval zakladatel moderní neurologie Jean Martin Charcot (1825–1893), pro něhož osobně byla zřízena v roce 1882 speciální neuropatologická klinika. Zde byly vyčleňovány z dosud nejasných obrazů klinické jednotky, které byly i patologicko-anatomicky verifikovány (myopatie, amyotrofická laterální skleróza, bulbární paralýza, roztroušená skleróza mozkomíšní. V roce 1886 vyšla souborná práce Charcotovy školy, několikadílná *Leçons sur la Maladies du Système nerveux faites a la Salpêtrière*. V práci pokračovali Charcotovi žáci Jules Dejerine (1849–1917) a Joseph Babinský (1857–1932). Ten popsal v roce 1896 svůj známý příznak a během 10–15 let byl vypracován postup klasického neurologického vyšetření, který platí v hrubých rysech dodnes. Jiní průkopníci oboru ve Francii byli Guillaume Duchenne de Boulogne (1806–1876), Char-

les Edouard Brown-Sequard (1818–1894), Jean Bapliste Landry (1826–1865) a Pierre Marie (1853–1940).

V německy mluvících zemích byli představiteli oboru Moritz Romberg (1795–1873), který vydal již v roce 1846 první učebnici neurologie *Lehrbuch der Nervenkrankheiten*, dále Nicolaus Friedreich (1825–1882), Wilhelm Erb (1840–1921) či Ludwig Bruns (1858–1916), po nich je pojmenována řada neurologických chorob a příznaků.

V Rusku vznikla velká neuropsychiatrická škola, kterou představovali hlavně Alexej Jakovlajevič Koženikov (1836–1902), Sergej Sergejevič Korsakov (1854–1900), Vladimír Michajlovič Bechtěrev (1857–1928), Liverij Osipovič Darkševič (1858–1925) a Grigorij Ivanovič Rossolimo (1860–1928).

To byly začátky světové neurologie.

Nyní přejdem do českých zemí. Začátky neurologie u nás jsou spojeny se čtyřmi jmény: Josef Thomayer (1853–1927), Ladislav Haškovec (1866–1944), Antonín Heveroch (1869–1927) a Josef Pelnář (1872–1964).

Rozvoj naší neurologie se pokusím uspořádat chronologicky:

1880 J. Thomayer se stává asistentem na pražské Eiseltově interní klinice. Zakládá periodikum *Sbírka přednášek z oboru lékařského* (později zvaná *Thomayerova sbírka*), kde začaly vycházet první české neurologické práce. *Sbírku* redigoval až do čísla 100 v roce 1920.

- V témže roce publikuje svou první neurologickou práci *Obrna Landryho*, pak následuje řada dalších, např. *Syndrom mostu Vyrolova*, *Postižení VI. míšního kořene*, *Neuralgie pleteně pažní při hrotové plicní tuberkulóze*, *O chůzi při paralysis agitans*, *O patologickém spánku* aj. Práce z neurologie představují asi třetinu jeho publikační aktivity.

1883 J. Thomayer je habilitován z patologie a terapie nemocí vnitřních, podniká mnoho studijních cest, hlavně do Paříže a do Londýna.

1886 J. Thomayer je jmenován mimořádným profesorem a přednostou České polikliniky.

1892 L. Haškovec se stává asistentem Kuffnerovy psychiatrické kliniky (do

r. 1896), zajímá se zde hlavně o neuropatologii.

1892–93 Haškovec je na delším studijním pobytu u Charcota.

1892 Haškovec publikuje svou první neurologickou práci *Akromegalie*.

1893 J. Thomayer vydává své základní dílo *Odborná patologie a terapie nemocí vnitřních*, v níž jsou popsány všechny tehdy známé nervové choroby.

1895 J. Thomayer s profesorem J. Hlavou zakládají vědecký orgán České lékařské fakulty *Sborník lékařský*.

1895 A. Heveroch (v té době asistent psychiatrické kliniky) publikuje svou první neurologickou práci *Myasthenia gravis pseudoparalytica a paroxysmální obrny rodinné*. Následovala řada publikací o afaziích, o tabes dorsalis, o epilepsii aj.

1896 J. Thomayer je jmenován řádným profesorem, vnitřního lékařství.

1896 L. Haškovec je habilitován jako první docent neuropatologie v Rakousko-Uhersku.

1899 L. Haškovec zakládá sbírku *Lidové rozpravy lékařské*.

1899 A. Heveroch je habilitován z neurologie a psychiatrie.

1901 Ladislav Syllaba (1868–1930) je habilitován z vnitřního lékařství.

1902 J. Thomayer se stává přednostou II. lékařské kliniky v Praze (zde působí až do r. 1921, kdy odchází na odpočinek).

1902 J. Pelnář se stává asistentem Thomayerovy II. interní kliniky. Podniká několik studijních cest po evropských neurologických pracovištích, byl mj. u P. Marie v Paříži a u Van Gehuchtena v Holandsku.

- Publikuje své první neurologické práce *O dissociaci dráždivosti a vodivosti a o zvýšení dráždivosti zanícených nervů*. Postupně přibývaly i další neurologické práce.

1904 L. Haškovec zakládá první vědecký neurologický časopis *Revue v neurologii, psychiatrii, dietoterapii a fyzikální terapii*. (Současný časopis *Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie* je jejím pokračovatelem a má datování ročníků od roku 1904.)

- 1905 L. Haškovec získává v areálu Nemocnice Milosrdných bratří na Františku několik místostí pro neurologické pacienty při interně, kde se stává ordinářem (oddělení zaniklo v roce 1915).
- 1905 A. Heveroch zřizuje a vede ambulanci pro nervové choroby.
- 1905 J. Pelnář je habilitován z vnitřního lékařství.
- 1906 A. Heveroch je jmenován mimořádným profesorem.
- 1906 L. Haškovec je jmenován bezplatným mimořádným profesorem neuropatologie, aniž by to bylo spojeno s psychiatrií. Neurologie je zařazena jako zkušební předmět do II. rigoróza společně s psychiatrií.
- Haškovec si otvírá první soukromou neurologickou ordinaci v Praze.
- 1909 L. Syllaba se stává mimořádným profesorem.
- 1912 J. Pelnář se stává mimořádným profesorem.
- 1914 začátek první světové války.
- 1915 zaniká neurologický Haškovcův ordinariát na Františku.
- 1916 L. Haškovec se stává placeným mimořádným profesorem, ambulanci má v Otorinolaryngologickém ústavu.
- 1912 J. Pelnář vydává svou slavnou monografii Třes ve svých tvarech, podstatě a klinické ceně. (Kniha vyšla rok před prací K. Wilsona o hepatolentikulární degeneraci.)
- 1917 Zdeněk Mysliveček (1884–1974) je habilitován z neurologie a psychiatrie. Věnuje se mj. zvláště neurohistologii. Pro Hlavovu Pathologickou anatomii zpracoval kapitolu Centrální a periferní nervstvo.
- 1918 Konec první světové války. Po ukončení 1. světové války se vznikem Československé republiky došlo k velkému rozvoji vysokých škol. Vznikly nové univerzity, Masarykova v Brně a Komenského v Bratislavě a tým i lékařské fakulty a na nich neuropsychiatrické kliniky.
- I v Praze dochází k mnohým změnám:**
- 1919 L. Haškovec je jmenován řádným profesorem neuropatologie, dostal pro své pacienty část pokojů v tzv. Kaulichových domech na Karlově náměstí.
- A. Heveroch se stává vrchním ředitelem Zemského ústavu pro choromyslné v Kateřinkách.
 - L. Syllaba je jmenován řádným profesorem a přednostou I. interní kliniky v Praze. Jako Thomayerův žák se i on zprvu zajímal o neurologii, ale později ho tento zájem opustil.
- Z. Mysliveček se stává řádným profesorem neurologie a psychiatrie a ujímá se vedení Bratislavské neuropsychiatrické kliniky.
 - J. Pelnář, A. Heveroch, E. Rádl a E. Babák zakládají Purkyňovu společnost pro studium duše a nervstva. Prvním předsedou se stává A. Heveroch, který v této funkci zůstává až do své smrti v roce 1927. Místopředsedy se stávají J. Pelnář a E. Rádl, jednatelem Z. Mysliveček. Tato společnost pod různými názvy a přes rozdělení na neurologickou a psychiatrickou zůstává dodnes. L. Haškovec, tehdy vůdčí představitel neurologie, se však pro osobní animozitu k představitelům Společnosti, její činnosti nezúčastňoval.
 - Rudolf Vanýsek (1876–1957), Thomayerův žák, je jmenován profesorem vnitřního lékařství na nově založené Masarykově univerzitě (o její založení se velmi zasloužil) a přechodně vede mimo interní kliniku i neuro-psychiatrickou kliniku (do nástupu K. Bělohorského).
- 1921 J. Thomayer odchází do penze. Vytvořil skvělou internistickou školu, mezi žáky patřili mj. Pelnář, Syllaba, Prusík, Vanýsek, kteří se všichni více či méně věnovali i neurologii. Internu postavil důsledně na patologicko-anatomický základ. Neurologii považoval za nedílnou součást interny, bránil se osamostatnění oboru a prohlašoval: „Ten, kdo by chtěl vydělit z interny neurologii a učinit ji samostatnou, mrzačí nejdůležitější medicínský obor.“ Jeho nástupcem se stal J. Pelnář.
- A. Heveroch je jmenován řádným profesorem. Zemský ústav byl přejmenován na II. psychiatrickou kliniku (ad personam). Po Heverochově smrti jako klinika zanikl.
- 1922 Karel Bělohorský (1889–1929) byl habilitován z neurologie a psychiatrie a stává se přednostou neuro-psychiatrické kliniky v Brně, v témže roce je jmenován i mimořádným profesorem.
- Leo Taussig (1884–1944), docent psychiatrie na pražské psychiatrické klinice, dostává venia legendi i pro neurologii.
- 1923 J. Pelnář vydává své největší neurologické dílo Poruchy chorob mimopyramidové šedě mozkové. Je to jedna z prvních soudobých monografií o extrapyramidovém systému, brzy na to napsal i práce o tbc meningitidách, o poliomyelitidě a o mozečku.
- 1926 L. Tyussig zveřejňuje první českou monografii o mozkomíšním moku Liquor cerebrospinalis (dlouho před Vyklickým a Hanzalem).
- L. Haškovec vydává Úvod do studia neuropatologie.
 - Je zřízena první samostatná neurologická klinika v Praze. Jejím přednostou se stává L. Haškovec. Klinika je stále bez lůžkové základny, ambulantní část je na Karlově, 300 lůžek v chudobinci na Karlově a dalších 400 lůžek v tehdejších Masarykových domech v Krči, vše bez laboratorního zázemí a bez možností patologicko-anatomické verifikace.
- 1927 Kamil Henner (1895–1967) je habilitován z neurologie a stává se vedoucím neurologické skupiny na interní klinice prof. Syllaby a po jeho smrti prof. Hynka. Ten se o neurologii nijak nezajímal, Henner se stal ordinářem a měl vlastní lůžka.
- Hubert Procházka (1895–1959), Haškovcův žák, je habilitován z neurologie a psychiatrie.
 - Jan Šebek (1895–1959), Haškovcův žák, je habilitován z neuropatologie
 - A. Heveroch umírá. Byl nejen psychiatr, ale i neurolog, byl zastáncem spojení obou těchto oborů. Byl nesmírně aktivní a oba obory popularizoval. U veřejnosti zcela zastínil přednostu psychiatrické kliniky K. Kuffnera, který byl neprůbojný. Byl velmi činný i ve stavovských otázkách. Mezi jeho žáky patřili V. Vondráček a O. Janota.
 - J. Thomayer umírá.
 - J. Pelnář se stává na tři roky předsedou Purkyňovy společnosti.
- 1929 Miroslav Křivý (1896–1942) je habilitován z neuropatologie a psychiatrie na bratislavské Komenského univerzitě.
- Otakar Janota (1898–1969) je habilitován z neuropatologie a psychiatrie, stává se primářem neurologicko-psychiatrického oddělení na Bulovce. Je důsledný zastáncem spojení obou oborů).
- 1930 H. Procházka se stává po náhlé smrti K. Bělohorského mimořádným profesorem a přednostou neuro-psychiatrické kliniky v Brně.
- předsedou Purkyňovy společnosti se stává L. Syllaba, který však brzy umírá, novým předsedou je Z. Mysliveček (do roku 1933).
 - Z. Mysliveček, dosavadní přednost kliniky v Bratislavě, se stává přednostou psychiatrické kliniky v Praze. Zprvu se věnoval i neurologii, ale brzy ho tento zájem opustil.
- 1931 L. Haškovec vydává první část své Všeobecné symptomatologie a diagnostiky chorob nervových (dílo zůstalo nedokončeno).
- 1932 Karel Mathon (1905–1971) se stává vedoucím neurologické skupiny na Pelnářově klinice (do roku 1945).

- 1932–1938 J. Pelnář se spolupracovníky vydává několikadílnou učebnici Patologie a terapie nemocí vnitřních (první díl Nemoci infekční a parazitární, 1932), v níž jsou popsány krásnou češtinou všech na nervová infekční onemocnění.
- 1933 J. Šebek se stává mimořádným profesorem a zástupcem přednosty neurologické kliniky a otevírá si soukromou praxi (později po válce se stává přednostou Neurologické kliniky na Vinohradech).
- Předsedou Purkyňovy společnosti se na tři roky stává Emil Waitzmann (1877–1957), přednosta léčebny v Němčickém (nyní Havlíčkově) Brodě, neurolog a psychiatr.
- 1936 L. Haškovec odchází do důchodu. Byl ve své době představitelem české neurologie. Měl bohaté styky s neurology po celém světě a byl členem mnoha neurologických zahraničních společností. Stal se i rytířem České lefie (Chavallier de la Legion d'Honneur). Bohužel měl četné konflikty s ostatními představiteli české neurologie. Vytvořil si jen malou školu.
- K. Henner se na tři roky stává předsedou Purkyňovy společnosti.
- 1937 M. Křivý se po tragické smrti H. Procházky stává přednostou Kliniky pro choroby nervové a duševní v Brně, a to až do uzavření vysokých škol a svého zatčení v roce 1939.
- K. Henner je jmenován mimořádným profesorem a přednostou Pražské neurologické kliniky. Tato musí stále ještě Hynkovou benevolencí používat lůžka na interní klinice a lůžka pro chroniky v Masarykových domovech v Krči.
- 1938 K. Mathon vydává Semiologii a diagnostiku míšních kompresí se zvláštním zřetelem k míšním nádorům.
- Pražská neurologická klinika získala konečně stálou lůžkovou základnu v budově bývalé Vojenské nemocnice (nynější III. interní klinika).
- 1939 K. Mathon je habilitován z neurologie.
- O. Janota se stává na tři roky předsedou Purkyňovy společnosti.
 - Začíná německá okupace a druhá světová válka. Jsou zavřeny všechny vysoké školy. Neurologická klinika v Praze se stává Českým neurologickým oddělením Zemské nemocnice, musí se různě stěhovat, měla sídlo na Karlově, pak ve Viničné ulici, chroničtí pacienti byli jako dříve v Krči, později v klášteře Sv. Jana pod skálou u Berouna. Ale i zde se v těžkých podmínkách formovala škola z vynikajících neurologů, kteří po válce obsadili nově vznikající primariáty.
- J. Pelnář byl Němci suspendován, ale ani on, ani jeho formální nástupce A. Vančura to nebrali na vědomí, Pelnář dále kliniku řídil až do roku 1942, kdy odešel na odpočinek, ale stále na kliniku docházel a to až do své smrti v roce 1964. Pelnář byl představitel české interny ve dvacátých a třicátých letech. Byl vynikající neurolog a také on jako Thomayer zpočátku považoval neurologii za součást interny. Byl uvědomělý Čech, což se projevilo zvláště za okupace. Vytvořil školu, z níž se rekrutovala značná část pozdějších představitelů české interny.
 - Po zavření vysokých škol byla zavřena i brněnská neurologicko-psychiatrická klinika a stala se oddělením Zemské nemocnice u Sv. Anny.
- 1942 K. Mathon se v těžkých válečných dobách stává na tři roky předsedou Purkyňovy společnosti.
- 1944 umírá L. Haškovec.
- 1945 K. Henner s J. Pleskotem a E. Pončou přebírají 5. května Neurologickou německou kliniku (v budově nynější pražské neurologické kliniky), její předseda prof. Albert se zastřelil.
- Po roce 1945 nastal bouřlivý rozvoj neurologie, ale to už je jiná kapitola.